

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 118 1997

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Redaktionen tackar de professorer i ämnet som verkat som referenter under en tvåårsperiod:

Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Eva Hættner Aurelius, Ulla-Britta Lagerroth och Thure Stenström.

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows, Word for DOS eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-12-x

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1998

Övriga recensioner

Diederik C. Grit, *Driewerf zalig Noorden. Over literaire betrekkingen tussen de Nederlanden en Scandinavië*. Universitaire Pers Maastricht 1994. Tevens verschenen als dissertatie Rijksuniversiteit Limburg te Maastricht. (Med resuméer på engelska och danska).

Viktor Claes, *Timmermans in Scandinavië*. Jaarboek 1993 van het Felix Timmermans-genootschap. Uitgeverij J. van In, Lier 1993.

Det är nu precis hundra år sedan Ewert Wrangel publicerade sin stora undersökning om *Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet* (1897). Wrangel gör här en ovärderlig genomgång av svenskar- nas studieresor till Holland under Sveriges och den nederländska republikens tid som europeiska stormakter. Titeln till trots behandlas de skönlitterära förbindelserna endast i förbigående. Under 1900-talet har en rad problem rörande kulturkontaktarna mellan Nederländerna och Skandinavien behandlats i skilda sammanhang, bl.a. receptionen av Holberg, H.C. Andersen, Kierkegaard och Strindberg i Holland. Den holländske skandinavisten Diederik Grit har nu försökt överblicka situationen för diktningens vidkommande och komplettera bilden. Belgaren Viktor Claes, som på 1980-talet presenterade en serie studier kring Strindberg och Holland, har i sin tur nyligen undersökt receptionen av den flamländske 1900-talsdiktaren Felix Timmermans i Skandinavien.

*

Grit påbörjade sina undersökningar som nybliven holländsk lektor vid Köpenhamns universitet 1979. Resultaten publicerades efter hand i form av artiklar, huvudsakligen i holländska vetenskapliga tidskrifter. Undersökningarna resulterade också i en bibliografi över danska böcker i holländsk översättning och över holländska studier av dansk litteratur. Artiklarna har nu bearbetats och samlats i dissertationen *Driewerf zalig Noorden. Over literaire betrekkingen tussen de Nederlanden en Scandinavië*, som försvarades vid Limburgs riksuniversitet i Maastricht våren 1994. Huvudrubrikens ”refalt välsignade Norden”, som lånats från en dikt av Willem Bilderdijk, skall symbolisera den vaga eller färgade uppfattning man haft om varandras litteratur i Nederländerna och Skandinavien.

Grit behandlar de ömsesidiga litterära förbindelserna

mellan Nederländerna och Skandinavien från 1600-talet till våra dagar. I synnerhet vill han ringa in vilken uppfattning man från tid till annan haft om det andra områdets litteratur och vilka författare som präglat bilden. Begreppet Nederländerna innefattar de områden där man talar nederländska, dvs. Holland och Flandern. Skandinavien står för danskt, norskt och svenskt språkområde. Grit ansluter sig alltså här till de franska och belgiska komparatister som inriktar sig på språkliga enheter i stället för politiskt-geografiska.

I de första delundersökningarna lägger Grit tonvikten på tre holländska författare, som haft förhållandevis livliga kontakter med Skandinavien: 1600-talsdiktaren Joost van den Vondel, romantikern Willem Bilderdijk och den mångkunnige utopisten Frederik van Eeden. I ett fjärde avsnitt behandlas Skandinavien betydelse för den flamländska rörelsen kring år 1900. I centrum står här den flamländske författaren Stijn Streuvels. Dessutom innehåller avhandlingen en översikt över dansk litteratur i nederländsk översättning, en analys av de nederländska översättningarna av H.C. Andersens ”Reisekammeraten” samt en studie över receptionen av nederländsk litteratur i 1900-talets Danmark. Att intresset för relationen Nederländerna–Danmark överväger är naturligt med tanke på att undersökningen till stora delar genomförts i Danmark.

Grits inledande genomgång av komparatismens, receptionsforskningens och översättningsteorins utveckling är ambitiös, men mynnar något snopet ut i slutsatsen att han inte funnit någon användbar modell för sin egen undersökning. De perioder Grit studerar ger inte jämförbart material. Han måste därför låta det tillgängliga materialet bestämma vilka problem som skall behandlas – en nog så förnuftig tanke. Ur skandinavisk synvinkel har kapitlet dock en oavsiktlig poäng: att vi får inblick i teoridiskussionen i Holland och Belgien.

Grit förutsätter att 1600-talets rika holländska diktning satt få spår i Skandinavien, om man bortser från Jacob Cats' praktiska levnadsvisdom, som några gånger överförts till nordiska språk. Själv betonar han dock att det funnits vissa band mellan Joost van den Vondel (1587–1679) och Skandinavien. Vondel räknas som Hollands störste skald och är framför allt känd som författare av ett tjugotal klassicerande bibel- och historiedramer.

Grit berör inledningsvis Vondels affärsresor till Danmark och Göteborg 1628 och till Danmark 1657. Framför allt intresserar han sig för de personkontakter som

Vondel knöt vid sina besök, eftersom dessa kan ha bidragit till att sprida diktarens rykte i Norden. Han behandlar i detta sammanhang också Vondels hyllningsdikter till skandinaviska regenter. Tydligt är att den för holländarna så viktiga sundspolitiken styrkt diktarens värdering. Bl.a. redovisas ett halvt dussin dikter till "fredsfursten" Gustav II Adolf och ett tiotal dikter till drottning Kristina, nordstjärnan som med holländsk hjälp sprider ljus över Sverige. Grit sammanställer därefter en rad indicier på att Vondels pjäser spelats i Skandinavien av 1600- och 1700-talens holländska och tyska vandrarkomedianter. Han dröjer också vid den enda kända föreställningen här i modern tid: ett belgiskt gästspel i Oslo 1970 med *Adam in ballingschap* (*Den bortförte Adam*).

Vondel tycks ha varit helt ointresserad av skandinavisk litteratur. Hans egen diktning var däremot, som Grit visar, känd av samtida skandinaviska författare, som i allmänhet förstod holländska. Det är dock osäkert om den satt spår i deras verk. Vondel-översättningarna till skandinaviska språk hör, påvisar Grit, 1900-talet till och gäller huvudsakligen kortare texter. Han visar också att Vondel-gestalten i början av 1900-talet träder in som intrigör i Tor Hedbergs och Axel Gauffins Rembrandtpjäser. Vondel-kapitlet avslutas med en genomgång av skandinaviska forskares intresse för den holländske nationalskalden. Detta är framför allt kopplat till komparatismens genombrott vid 1800-talets slut och 1900-talets barockforskning. Frågan är om inte detta avsnitt borde ha inlett kapitlet. Hos skandinaviska forskare har nämligen Grit, som han själv är den förste att erkänna, hämtat mycket av sitt material.

Den holländske romantikern Everhardus Johannes Potgieter (1808–1875) gäller sedan länge som den store introduktören av svensk litteratur i Nederländerna. Potgieter fattade intresse för de svenska romantikerna under en affärsresa till Sverige i början av 1830-talet. Efter hemkomsten publicerade han några samlingar reseminnen, som bl.a. innehåller egna översättningar av dikter av Geijer, Franzén och Tegnér. Potgieter fortsatte sedan som diktare och kritiker och som översättare av bl.a. skandinavisk litteratur. Eftersom Potgieters gärning redan utretts av andra, nämns den bara i förbigående av Grit. I stället riktar Grit uppmärksamheten på de insatser som Willem Bilderdijk långt före Potgieter gjorde för spridningen av *dansk* litteratur i Nederländerna och på det intresse Bilderdijk själv väckte hos danska författare.

Willem Bilderdijk (1756–1831) var en fiende till revolutionen och 1790-talets omvälvningar i Holland. Under den bataviska republikens decennium levde han i landsförvisning, huvudsakligen i Tyskland. Han gav sig då ett romantiskt författarskap i våld. Han prövade de flesta litterära genrer och översatte antika och moderna

klassiker till holländska. Bilderdijk, som av sentida bedömare klandrats för bl.a. sitt prägliga bildspråk, blev snart nog viktig som introduktör och förebild för 1800-talets holländska diktare.

Grit visar att Bilderdijk i flera dikter idealiserar det danska enväldet, troligen bl.a. för att bana väg för en karriär som hovpoet och professor i Danmark-Norge. Bilderdijk var emellertid också genuint intresserad av "det ofördärvade språket" i Norden. Hans bibliotek innehöll danska och svenska ordböcker och grammatiker såväl som fornnordisk diktning och modernare danska verk, bl.a. av Holberg och den romantiske polemikern Jens Baggesen. Bilderdijk överförde också några dikter av Christian Braunmann Tullin, Baggesen och Adolf Wilhelm Schack Staffeldt till holländska. Även Holbergs komedi *Det Arabiske Pulver* förmedlade han till sina landsmän, dock troligen via prosabearbetningar på tyska och nederländska.

Grit förutsätter att den nederländska litteraturen var tämligen okänd för danska läsare under förra delen av 1800-talet. Han kan dock visa att Oehlenschläger och H.C. Andersen beundrade Bilderdijks verk. Bilderdijk nämns självfallet också i danska översikter över tidens holländska diktning. Han behandlas utförligt och med stor beundran av Constant Dirckinck-Holmfeld i *Bidrag til Kundskab om Holland* (1830) och Henrik Scharling i *Breve fra Holland* (1864). Mottagandet i senare tid har däremot varit mera blandat.

De trådar mellan Bilderdijk och Skandinavien som Grit urskilt är, som han själv konstaterar, på det hela taget få och tunna. Om några löpte till Sverige får vi aldrig veta, inte heller om Bilderdijk själv besökt Skandinavien. Betydligt intressantare ter sig resultaten av undersökningarna kring den energiske holländske experimentatorn Frederik van Eeden (1860–1932), som levde i en tid då kulturkontakterna Nederländerna-Skandinavien hunnit utvecklas. Som läkare delade Eeden samtidens intresse för hypnos och psykiatri. Hans sociala engagemang ledde till grundandet av ett produktionskooperativ i Bussum, som blev viktigt för framväxten av den nederländska socialismen. Eeden prövade också tidens idéer och sina personliga ståndpunkter i egna dikterverk och i artiklar om litterära, vetenskapliga och sociala frågor. Av samtiden var han troligen mest känd för prosaberättelsen *De kleine Johannes* (1–3, 1887–1906), som översattes till många språk. Boken beskriver i lyrisk sagostil en självs utveckling från ett omedvetet lyckligt tillstånd via tvivel och kunskaps törst till tron på en alltomfattande människokärlek.

Genom fadern kom Frederik van Eeden tidigt i kontakt med skandinavisk litteratur och konst. Fadern var pangermanist med ett starkt intresse för Nordens äldre och nyare språk och kultur. I början av 1880-talet gifte sig Eeden med en dotter till litteraturhistorikern Johan-

nes van Vloten, som introducerat Bjørnson i Holland och skrivit om Holberg, H.C. Andersen och ung skandinavisk diktning. Från denna tid var Eeden själv påtagligt intresserad av Norden.

Grit visar att Eeden blev känd i Danmark och Sverige genom bl.a. bröderna Brandes och själv upprepade gånger besökte Skandinavien. 1903 utkom första delen av *De kleine Johannes* på danska och svenska. Georg Brandes berömde dess humor och pekade på släktskapen med Andersens sagor. Trots detta såldes boken dåligt i Danmark och realiserades av förlaget inför ett besök av Eeden i Köpenhamn 1910. I Sverige, dit Eeden därefter ställde färden, hade *De kleine Johannes* enligt Grit slagit bättre an. I fortsättningen var det framför allt här som Eeden odlade sina skandinaviska kontakter. Av den liberale industrimannen Hjalmar Wijk i Göteborg fick han ekonomiskt stöd för sitt sociala arbete, och psykiatern och författaren Poul Bjerre riktade ljuset på själsfrändens verk i en stor artikel för *Ord och Bild* 1911. Wijk och Bjerre lanserade Eeden som kandidat till Nobelpriset i litteratur. Bl.a. skickade man 1913 Eeden på en Sverigeturné, som blev mycket uppmärksam. Året därpå upprättade Eeden med stöd av Wijk, Bjerre och Ernst Norlind, som han gästade på Borgeby, en internationell sammanslutning för andens män, som skulle verka för en moralisk upprustning. Första världskriget hejdade emellertid den vidare verksamheten i "Forte Kreis".

Grit diskuterar också hur Eedens författarskap påverkades av hans kontakter med Skandinavien. Eeden läste liksom fadern forngermansk litteratur och associerade i sina egna arbeten gärna till fornnordisk kultur. Flera av hans verk har av tidigare forskare satts i samband med skandinavisk diktning, bl.a. med Holberg och H.C. Andersen. Efter en förnyad granskning kan Grit nyansera diskussionen. Han kan vidare belägga att Eeden läst en rad verk av andra skandinaviska författare (mest danska). Framför allt dröjer han emellertid vid Eedens problematiska förhållande till Ibsen. Eeden uttalade sig mycket negativt om Ibsen, enligt Grit möjligen därför att han själv hade ringa framgång som dramatiker. Grit anar ändå ett inflytande från Ibsens dramatik på några av Eedens egna pjäser.

I Flandern var den skandinaviska litteraturen av allt att döma tämligen okänd kring år 1900. För den flamländska rörelsen, som bevakade flamländarnas intressen i det franskdominerade Belgien, var kontakterna med Skandinavien dock av stor betydelse. Rörelsens liberala och socialistiska krets beundrade det språkligt besläktade Skandinavien, som efter en tid av förfall nått nya kulturella höjder. Man sökte inspiration i fornnordisk kultur och översatte skandinavisk litteratur till flamländska, i synnerhet Oehlschläger och Andersen. Anhängarna grundade så småningom litteraturtidningen *Van*

Nu en Straks. Man tog kontakt med Georg Brandes, som besökte Flandern 1892, och hyllade Ibsen, som behandlade de etiska, politiska och sociala problem som flamländarna själva försökte lösa.

1896 knöts den unge flamländske prosaisten Stijn Streuvels (1871–1969), pseud. för Frank Lateur, till *Van Nu en Straks*. Stijn Streuvels dyrkade nordisk litteratur och natur och "de ofördärvade nordiska folken" och blev den förste som populariserade den skandinaviska litteraturen i Flandern. Bekantskapen med Bjørnsons prosa fick betydelse för hans eget mästerverk *De vlaschaard* (ung. Linmarkerna) 1907, en serie berättelser om flamländskt bondeliv. Självt överförde han också flera Bjørnson-berättelser till flamländska kring 1910. Vid 1920-talets slut drogs Stijn Streuvels till den fornnordiska diktningen och publicerade en Saxo-bearbetning och några antologier med översättningar av nordiska folksagor, isländska texter o.d. I Skandinavien har Grit däremot inte kunnat notera något intresse för Stijn Streuvels. Det finns t.ex. ingenting som tyder på att Knut Hamsun läst Stijn Streuvels' roman *Langs de Wegen* (1902), som har agrarromantiken gemensam med *Marek's Grøde* (1917).

Grit avslutar sin undersökning med tre mera övergripande receptionsstudier. Han prövar först om de nederländska översättningarna från danskan kunnat förmedla en enhetlig bild av den danska litteraturen, dvs. om man kan tala om en reception av dansk litteratur i allmänhet. Frågan kan i förstone te sig omöjlig att hantera, men Grit har utan tvivel nått viktiga resultat.

Med utgångspunkt i sin egen ovan nämnda bibliografi och Juel Møllers bibliografi över nederländska översättningar av H.C. Andersens verk överblickar Grit inledningsvis de nära 3000 översättningarna t.o.m. 1990. De drygt 1600 titlar som avser hela böcker presenteras överskådligt i två tabeller, som bl.a. visar utgivningen under skilda perioder och vilka författare som stått för flest titlar. Den senare listan toppas av Andersen med 320 titlar, följd av Holberg med 60. Grit visar också att det länge bara var enstaka danska författare som översattes till nederländska. På 1700-talet dominerade Holberg, under 1800-talet några romantiker med Andersen i spetsen samt det moderna genombrottets författare och i början av 1900-talet Herman Bang och Johannes Jørgensen. Endast 1920–1960, den stora perioden för översättning från danska till nederländska, kan begreppet dansk litteratur enligt Grit ha väckt speciella associationer, nämligen till hembygdsromaner. 1960–1990 gick dansk ungdomslitteratur om dansk vuxenlitteratur i Nederländerna. Grit förmodar dock att de unga läsarna varit ointresserade av författarnas nationalitet.

I den följande studien undersöker Grit (tillsammans med Peter Vingerhouts) hur H.C. Andersens "Reise-

kammeraten" översatts till nederländska. Han anammar utan reservationer Katharina Reiß' modell, som presenterats i bl.a. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* (München 1971). Denna bygger på en bedömning av grundtextens olika kännetecken.

Grit bestämmer "Reisekammeratens" innehåll, struktur och stil med hjälp av sekundärlitteraturen och konstaterar bl.a. att framställningen påverkats av att den vänder sig till barn. Av de 17 nederländska översättningarna från 1848–1992 vänder sig endast 6 uttryckligen till barn, medan 3 vänder sig till vuxna och 8 till en åldersneutral publik. Översättningarna svarar emellertid inte helt mot sina målgrupper. I flertalet översättningar anpassas t.ex. Andersens stil till vad Grit bedömer som den gångbara stilen i ungdomslitteraturen. Ordlekar samt nyckelord och upprepningar med symbolfunktioner försvinner, och man försöker på olika sätt "förbättra" och "förtydliga" Andersens språk. Förändringarna är i allmänhet varken konsekvent eller målmedvetet genomförda och tillskrivs därför en okunnighet om danska språket.

I sitt avslutande kapitel behandlar Grit 1900-talets översättningar av nederländsk litteratur till danska och söker förklara den ringa framgången. I tabellform överblickar han först översättningarna decennium för decennium: vilka typer av litteratur som dominerat, vilka författare som översatts mest osv. Sammanlagt rör det sig om 542 titlar (mot 36 verk från 1653–1899). Under förra delen av 1900-talet utkommer vad Grit bedömer som andrarangsverk (bl.a. hembygdsromaner och böcker som vänder sig till kvinnor) i allt större antal och i allt bättre översättning. Ett tydligt trendbrott ser han kring år 1930. Under åren 1960–1980 ökar intresset för nederländsk barn- och ungdomslitteratur i Danmark, medan vuxenlitteraturen försvinner. 1980–1990 sker en viss återhämtning beträffande vuxenlitteraturen. En hake i resonemangen är här, liksom i avsnittet om översättningar i motsatt riktning, de vaga kriterierna för genreindelning och värdering.

Efter genomgång av hundratals recensionier, tidskriftsartiklar m.m. och talrika intervjuer försöker Grit förklara situationen under olika perioder. Den kommersiella förlagspolitiken har utan tvivel styrt utbudet av nederländsk litteratur i dansk översättning, och kritikerens ofta negativa reaktioner har i sin tur påverkat läsarnas värdering. Mest avgörande har emellertid enligt Grit varit att de danska översättningarna givit en vrågbild av originalen och därmed dämpat intresset för fortsatt utgivning. Först 1980-talets goda översättningar av nederländsk kvalitetslitteratur har bäddat för framgång.

Diederik Grit uttalar sig mycket blygsamt om resultatet av sina undersökningar. Att den energiska materialsökningen på områden som verkat löftesrika givit förhållandevis obetydliga tecken på litterära kontakter kan

emellertid knappast läggas honom till last. Också en negativ bild och förklaringarna till denna har för övrigt sitt givna intresse, vilket Grit särskilt visar i bokens senare del. Grit har utfört ett imponerande arbete med att sammanställa och kritiskt granska de uppgifter om nederländsk-skandinaviska litteraturförbindelser som finns spridda i publikationer av de mest skiftande slag och att komplettera med siffermaterial och andra fakta som ger stabilt underlag för en fortsatt diskussion. Grit har nämligen inte slutgiltigt konstaterat att det litterära utbytet Nederländerna–Skandinavien varit ringa. Syftet har, som han själv noga framhåller, varit att skapa överblick och att fylla några tydliga luckor.

Vad läsaren saknar i Grits historiskt-deskriptiva framställning är ett kritiskt förhållningssätt till vissa vedertagna uppfattningar och en fixering av de problem som kvarstår. Är det verkligen riktigt att de litterära kontakterna var obetydliga under 1600-talet och att 1700-talet var en vågdal för nederländsk litteratur i Norden? Är det självklart att just de holländska författare som tidigare forskare lyft fram var nyckelpersoner i det litterära utbytet? Kan inte de kulturpersonligheter som Grit bara nämner i förbigående ha haft väl så stor betydelse för den ömsesidiga kontakten? Hur var det med upplagestorlekar och de vanliga läsarnas attityder till översättningarna? Har förlagens och boktryckarnas växande antal, konsumentgruppernas tillväxt, det ekonomiska klimatet, politiska maktförskjutningar, Bernkonventionens reglering av översättningsrättigheter o.d. inverkat på receptionen? En svensk läsare frågar sig naturligtvis också hur förbindelserna Nederländerna–Sverige, som Grit endast kan behandla punktvis, sett sig från tid till annan. För en undersökning av hithörande problem finns ett stort jämförelsematerial, som även Grit kunde ha använt, bl.a. i Herbert Müsseners och Sten Torgerasons forskning kring översättning till svenska. Den viktigaste utgångspunkten för en mera ingående behandling av det problemområde som Ewert Wrangel började muta in för hundra år sedan är emellertid Grits egen väl-skrivna och vederhäftiga undersökning, som både ger ett stort jämförelsematerial och beprövade riktlinjer att arbeta efter.

*

En av de författare som bara nämns i förbigående i Diederik Grits undersökning är den flamländske diktaren Felix Timmermans (1886–1947). Timmermans, som gjort sig känd för sina frodiga folklivsskildringar och sin brinnande kärlek till Flandern, var länge en av de mest lästa flamländska författarna. Hans romaner och noveller har översatts till ett tjugotal språk, bl.a. svenska, danska och norska. Om Timmermans' starka ställning vittnar också det faktum att han tre gånger lanserades som kandidat till Nobelpriset i litteratur.

Utanför det nederländska språkområdet är intresset för Felix Timmermans' verk i dag begränsat. I Flandern lever hans diktning däremot ännu, och det litterära arvet förvaltas sedan 1972 av det aktiva "Felix Timmermans-genootschap". I Timmermans-sällskapets årsbok 1993, *Timmermans in Scandinavië*, redovisar den belgiske skandinavisten Viktor Claes en omfattande forskning om mottagandet av Timmermans' författarskap i Sverige, Danmark och Norge. Claes har granskat de skandinaviska översättningarna av Timmermans' verk och fördjudat sig i några av personerna bakom dessa. Han har också studerat den fortsatta receptionen av Timmermans' diktning i Skandinavien och hur författaren lanserades som Nobelpristagarkandidat.

Viktor Claes vänder sig naturligt nog till Timmermans-sällskapets medlemmar och förutsätter därför att läsaren redan är förtrogen med diktaren och hans verk. Därmed blir framställningen dessvärre något svårtillgänglig för icke-initierade läsare, bl.a. de skandinaver för vilka Felix Timmermans på sin höjd är ett namn. För den oinvigde läsaren hänger t.ex. den inledande granskningen av översättningarna helt i luften. Den som vill orientera sig om Timmermans kan dock med fördel börja med det avslutande partiet om lanseringen av författarskapet hos Nobelkommittén. Detta innehåller viktigt biografiskt stoff samt innehållsreferat och sakkunniga bedömningar av Timmermans' verk.

I förordet uttrycker Claes sina egna tvivel om att hans undersökning alls skall intressera Timmermans-sällskapets medlemmar. Farhågorna gäller framför allt den inledande sammanställningen av misstag från de skandinaviska översättarnas sida. Problemet har uppenbarligen varit att Claes' höga ambitioner vid materialinsamlingen varit oförenliga med den korta tid som stått till förfogande för utarbetandet av årsboken.

Framställningen skulle utan tvivel ha vunnit på ytterligare bearbetning – både för Timmermans-sällskapets medlemmar och mindre välinformerade läsare och rent vetenskapligt. Ibland hade en sovring av materialet varit befogad (t.ex. beträffande översättarfel och biografiska uppgifter om i sammanhanget perifera personer), ibland kunde framställningen med fördel ha byggts ut. Till de besvärande problemen hör att Timmermans' fullständiga originaltitlar med utgivningsår liksom fullständiga skandinaviska titlar, utgivningsår och översättarnamn är utströdda i den löpande texten, ofta till synes på måfå. Andra problem är att läsaren alltför ofta lämnas att dra sina egna slutsatser av materialet, t.ex. att jämföra förhållandena i de olika skandinaviska länderna, och att viktiga följdfrågor aldrig blir ställda. Dessa allmänna invändningar överskuggas emellertid av de positiva resultaten av Viktor Claes' arbete.

Felix Timmermans föddes 1886 i en köpmansfamilj i den lilla staden Lier i sydöstra Flandern, där han också

verkade under större delen av sitt liv. Timmermans drogs tidigt till måleriet, men fann snart att den skönlitterära prosan var hans rätta uttrycksmedel. 1910 debuterade han som prosaförfattare med en pessimistisk novellsamling om upplevelser i dödens närhet. Under en sjukdom genomgick Timmermans emellertid en kris och greps av en hejdlös glädje över livet, naturen och den flamländska hembygden. Den starka livskänslan kom att prägla det fortsatta författarskapet.

Den framvällande livslusten kom till uttryck i romanen *Pallieter*, som publicerades i bokform 1916 efter att ha gått som följetong i en holländsk tidskrift. *Pallieter* blev Timmermans' genombrott. I boken får man följa den unge flamländske bonden Pallieter genom årstidernas växlingar i landskapet vid Lier. Pallieter drar fram med yster fröjd och sjunger naturens, lantlivets och Flanderns lov – också rent bokstavligt i sina visor och säckpipelåtar. Han kalasar på öl och vin och hembakat bröd med smör och sötost, körvelsoppa, svinstek och meterlånga korvar, och deltar i folkliga fester, nöjen och burleskerier av de slag som förevigats av renässansens stora flamländska målare, t.ex. Pieter Bruegel d.ä. Under loppet av ett år hinner Timmermans' hjälte också fatta kärlek till den unga Marieke, gifta sig och få trilingar.

År 1917 utkom Timmermans' *Het kindeken Jezus in Vlaanderen*, där författaren på renässansmålnarnas manér lokaliserar Bibelns berättelse om Kristi födelse och första tid på jorden till sin egen bygd. Maria, Josef och Jesusbarnet lever i senmedeltidens Flandern. Denna iscensättning ger Timmermans anledning att på nytt skildra folkliv och natur i Flandern på de flamländska målnarnas vis samt att detaljrikt utmejsla en medeltida kristen miljö – den mest förbryllande anakronismen.

Från Timmermans' penna flyter sedan en jämn ström av böcker förankrade i Flandern. Liksom tidigare står miljöbeskrivningen i centrum, medan handling och psykologi har perifert intresse. Till Timmermans' mest lästa böcker på nederländskt språkområde hör romanen *Anna-Marie* från 1921, som utspelas bland konstnärer på värdshuset Delfinen i 1700-talets Lier. Ån större framgång fick Timmermans med den överdådiga boken om "Bond-Bruegels" liv i Flandern och Italien, *Pieter Bruegel zo heb ik u uit uw werken geroken* (ung. Pieter Bruegel, som jag förstått er av era verk) 1928. Den mustiga berättelsen bygger på konstnärens egna teckningar och målningar, som givit Timmermans inspiration till natur- och folklivsskildringarna i hans tidigare böcker. Bruegels manér återkommer sedan i bl.a. *Boerenpsalm* (Bondepsalm) 1935, där man får följa den fattige arrendebonden Wortel, en själsfrände till den välbärgade Pallieter.

I Skandinavien översattes Timmermans först till svenska. Uppgiften att introducera författarskapet i

Sverige åtog sig Wahlström & Widstrands förlag och översättaren Ellen H.M. Wester i Lund. 1924 utkom sålunda *Jesusbarnet i Flandern* och 1925 *Livets fröjder eller Pallieter – dagnjutaren*. Viktor Claes har ägnat stor möda åt att spåra biografiska uppgifter om Ellen Wester och antyder i sin inledande notis en intressant kvinnogärning, inte bara på översättandets område.

Claes ser som sitt huvudsakliga åliggande att granska Westers översättningar och kommer därför aldrig in på de nog så intressanta drivkrafterna bakom projektet. Var det Ellen Westers eget initiativ att översätta Timmermans till svenska? Vilket förhållande hade Wester till Timmermans' diktning och det nederländska språket? Översatte hon andra nederländska verk? Låg initiativet till översättningarna på förlagets sida? Kalkylerade utgivarna kanske med de svenska läsarnas intresse för nittitalisternas hembygdsskildringar och Karl-Erik Forsslunds succébok *Storgården* från 1900, som delvis slår an samma strängar som Timmermans? Eller hade förlaget den potentielle Nobelpristagaren i sikte? Var det en slump eller ett medvetet drag från förläggarens sida att *Jesusbarnet i Flandern* utgavs före Timmermans' äldre succéroman *Pallieter*? Hur stora var upplagorna, och hur gick försäljningen? Och hur ter sig upplage- och försäljningssiffrorna i jämförelse med den samtida produktionen av skandinaviska författares verk?

I stort sett gäller samma frågor beträffande introduktionen av Timmermans i Danmark vid mitten av 1930-talet. Att den danske översättaren, den unge Peter Hellum, drevs av ett personligt intresse för den flamländska litteraturen framgår dock tydligt av Claes' framställning. Hellum presenterade tre av Timmermans' romaner samt sju noveller och ett självporträtt av författaren i dansk översättning. Den danska *Anna-Marie* utgavs 1935 under titeln *Delphinerne. En fortælling fra de gode, gamle dage* av Det Schönbergske Forlag. Vid samma förlag utkom *Pallieter* 1936 som *Livsglæde: Pallieter* och *Børenpsalm* 1937 som *Paa forhaand tak*. Hellums intresse för Timmermans hade troligen väckts, då han i början av 1930-talet studerade germanistik i Århus. Där kom han sannolikt i kontakt med Alfons van Beylen, en lärare från Timmermans' hemstad som inbjöds för att tala om flamländsk litteratur.

Westers och Hellums översättningar underkastas en ingående granskning men utsätts också för mera impressionistiska bedömningar. Wester besläs med talrika felöversättningar, bl.a. i fråga om dialekt, talspråk och växtnamn. Felaktigheter har också smugit sig in via de tyska översättningar som Wester tagit till hjälp. Utan att närmare belysa förhållandet hävdar Claes dessutom att Timmermans' åskådlighet och direktet gått förlorad genom Westers logiska, förklarande uttryckssätt. Han konstaterar visserligen att Wester på det hela taget lyckats ge en god uppfattning om Timmermans' stil och

bildspråk, men eftersom detta inte närmare underbyggs, riskerar slutintrycket att bli att översättningarnas kvalitet är otillfredsställande.

Mycket tyder emellertid på att Wester varit en både skicklig och samvetsgrann översättare. Frågan är om inte "felfinnarmetoden" ger en missvisande bild av Westers insatser. Samma invändning kan resas mot sättet att behandla senare översättningar till svenska, danska och norska. Undersökningen skulle utan tvivel ha vunnit i intresse om Claes analyserat Timmermans' språk och stil och visat hur översättarna kommit till rätta med talspråk, dialekt, bildspråk etc. Ett sådant, mera "positivt", förfaringsätt kunde också ha förmedlat den smak och doft av originaltexter och översättningar som man nu saknar.

Hellum har gjort samma slags misstag som Wester, men av allt att döma färre "äkta fel", kanske tack vare sina personliga kontakter med Beylen och Timmermans i Lier. Liksom Wester har han haft hjälp av de tyska översättningarna, men han har dessutom stöttat sig på Westers *Pallieter*-översättning. Intressant är också att den danske poeten Viggo Julius von Holstein-Rathlou stått för översättningen av några dikter av den flamländske 1800-talpoeten Guido Gezelle, som finns insprängda i *Pallieter*.

Senare svenska och danska Timmermans-översättningar bygger i allmänhet helt på tyska översättningar och behandlas därför mera i förbigående. Claes påvisar dock att skandinaverna också i fortsättningen övertagit felaktigheter och tyska namnformer från de tyska förlagorna och att nya misstag tillkommit. Hur felen gått i arv är särskilt tydligt i Britta Gröndahls översättning av *Pieter Bruegel* 1947. Denna bygger på Morten Ringards norska översättning från 1946, som i sin tur baserats på Peter Mertens tyska version.

På svenska trycktes i fortsättningen, förutom *Pieter Bruegel*, finlandsvensken Joel Rundts översättning 1930 av första berättelsen i *Driekoningentryptiek* (1923) och Karl Fägerstens översättning av trilogin som helhet 1932, *De heliga tre konungarnas triptykon*. 1960 utgavs Katharina Ottows översättning av *De harp van Sint-Franciscus* (1932) under titeln *Franciskus*. På danska publicerades 1945 en mindre upplaga av *Driekoningentryptiek (Altartavlen med de hellige tre konger)* i översättning av Gudrun Schou och 1961 Thomas Raschs översättning av *Minneke Poes (Under lykkens tag)*, en berättelse från 1943. I en antologi över flamländsk diktning trycktes slutligen 1966 två kapitel ur *Het kindeken Jezus*, översatta av Clara Hammerich, som jämte sin make, germanisten Louis Hammerich, gjorde mycket för att sprida kännedom om nederländsk kultur i Danmark.

I Norge är Timmermans-receptionen av skäl som inte diskuteras av betydligt senare datum än i Sverige och Danmark. Den första boken, *De familie Hernat* (ett

Timmermans-verk från 1941 som inte närmare berörs hos Claes), översattes av Anders Frederiksen och utgavs ”strax före krigsslutet” som *En dråpe sol i blodet. Ungraren Stefan Hernat og hans slekt* av Gunnar Stenersens förlag – känt för sina sympatier med den tyska ockupationsmakten. Översättningen bygger på den tyska versionen, liksom Ringards ovan nämnda översättning av *Pieter Bruegel* 1946 (H. Aschehoug & Co.).

Om norrmanen kom sist beträffande Timmermans-översättning, så har deras intresse i gengäld varat desto längre. Detta kan uppenbarligen tillskrivas den norske nederlandisten Kåre Langvik-Johannessens insatser som kulturförmedlare. 1969 publicerade denne *Helligtrekongers-triptykon* vid Solum Forlag, en översättning direkt från originalet. Denna är tydligen av god kvalitet, om än icke felfri. När Claes 1993 lade sista handen vid sina studier var ännu en norsk Timmermans-översättning under utgivning av Solum Forlag, en översättning av *Boerenpsalm* av Tone Tryti, som varit elev till Langvik-Johannessen.

Efter granskningen av översättarinsatserna ger Claes en utförlig redovisning av mottagandet av Timmermans' böcker i skandinavisk press och behandlingen av författarskapet i skandinaviska uppslagsverk och litteraturhistoriska framställningar. De ”vanliga” läsarna figurerar däremot bara som ett par notiser i det danska materialet.

I Sverige fick Timmermans' diktning på det hela taget ett svaltt mottagande. På författarens pluskonto satte recensenterna likheten med de flamländska målarnas uttrycksätt. Man uppfattade emellertid *Jesusbarnet i Flandern* som ologisk och vanvördig mot Bibeln, och *Pallietter* kritiserades för bristen på psykologi. *Pieter Bruegel* fick god press för sättet att levandegöra en känd konstnärsgestalt och dennes tid. De många brister i översättningen som Claes påtalar hade uppenbarligen inte stört kritikernas läsning. Danska recensenter ställde sig positiva till det rika och poetiska språket i *Anna-Marie* och i allmänhet också till livsglädjen i *Pallietter*, medan *Boerenpsalm* och *Minneke Poes* avfärdades i svalare ordalag. I Norge bedömdes *Pieter Bruegel* ungefär som i Sverige, bl.a. i en uppskattande recension av Johan Borgen – tydligen den enda Timmermans-översättning som där recenserats. Anmärkningsvärt är dock att man i Norge såg likheter mellan spanjorernas ockupation av Flandern på Bruegels tid och Hitler-Tysklands ockupation av Norge.

Det material som Claes redovisar om Timmermans' författarskap i skandinaviska uppslagsverk och handböcker är obearbetat och för läsaren svårt att dra några slutsatser av. Tidpunkten för ett omnämnande och hur mycket som skrevs var ju inte enbart beroende av intresset för Timmermans utan också av när man funnit det lämpligt att publicera ett uppslagsverk eller en handbok

och av det utrymme som i det enskilda verket kunde anslås för en enskild författare.

Till receptionen i Skandinavien hör också reaktionerna på de belgiska försöken att lansera Timmermans till Nobelpriset i litteratur. Claes har undersökt de olika turerna och återger ett urval centrala dokument. Belgarnas lansering 1928 och 1940 ter sig naturlig med tanke på Timmermans' starka ställning i den samtida flamländska litteraturen. Det är dock anmärkningsvärt att landsmännen är så korthuggna och lama i sina rekommendationer – ett faktum som Claes inte går närmare in på. Det utförligaste dokumentet är den utredning som den Holland-orienterade Arnold Norlind gjorde 1928 för Nobelkommitténs räkning. Norlinds yttrande utmynnar i slutsatsen att Timmermans' psykologiska skildringar är grunda, hans katolicism trängsynt och sinnligheten i *Pallietter* överdriven. Timmermans' kandidatur avvisades, och priset gick till Sigrid Undset. 1940 följdes Norlinds utlåtande upp av Hans Reuter-crona, som slog an en något positivare ton, men ändå inte vann gehör. Inom Svenska Akademien arbetade Hjalmar Hammarskjöld emellertid vidare för Timmermans' sak. Redan 1941 föreslog han på nytt den flamländske författaren som kandidat till Nobelpriset jämte Gabriella Mistral och Johan Huizinga. Varför Hammarskjöld åter aktualiserade Timmermans är oklart. Claes anar en beviselse över utgången året dessförinnan. Till saken hör troligen också den brist på värdiga kandidater, som ledde till att Svenska Akademien avstod från att dela ut priset 1940–1943.

Materialet i *Timmermans in Scandinavië* ter sig alltså i vissa avseenden otillräckligt bearbetat, och närallgiggande följdfrågor blir hängande i luften. Bredden på uppläggningsen och den energiska materialinsamlingen får emellertid lätt läsaren att glömma att framställningen inte är en akademisk avhandling utan en årsbok för ett litterärt sällskap. Med tanke på att Viktor Claes endast haft cirka ett års tid till sitt förfogande måste man imponeras av hur mycket av litteraturhistoriskt och allmänt kulturhistoriskt intresse som han dragit fram i ljust. Claes öppnar också för diskussion av många väsentliga frågeställningar och levererar ett rikt jämförelsematerial för forskare som sysslar med likartade problem – och varför inte ett basmaterial för en vidareutveckling av boken på något skandinaviskt språk. Blotta existensen av årsboken om Timmermans i Skandinavien väcker emellertid nyfikenhet på Felix Timmermans' författarskap. Trots att dennes diktning i mycket kan te sig främmande för dagens skandinaviska läsare, torde många med mig kunna ryckas med av den frustande vitalitet som Felix Timmermans' böcker förmedlar.

Gunilla Dahlberg